

ZAKASNELE REFORME

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

Na početku krize, pre oko pet godina postojali su bolji uslovi da se sprovedu reforme koje se sada najavljuju. Obično, međutim, promene se odlažu dok nisu hitne, a onda se sprovode u gorim ili mnogo gorim uslovima. Uz to, ono što je možda bilo dovoljno pre pet godina, sada ne pomaže mnogo. Kakvo je sada stanje i koliko je adekvatan najavljeni program reformi?

Možda je dovoljno okarakterisati trenutno stanje privrede sa tri zapažanja: privredni rast je, u najbolju ruku, stagnantan od 2009, do danas, zaposlenost je veoma niska i ulaganja su značajno smanjena. Da bi, pak, rast bio ubrzan, potrebno je ulagati mnogo više i tako povećavati zaposlenost. To je otežano zato što su izgledi da će ulagati stranci mali, država opet mora da štedi, a preduzetnici su pritisnuti dugovima. Šta se može učiniti u tim okolnostima i da li su najavljene mere valjane?

Uzmimo najpre one mere koje su najjednostavnije, a od kojih se dosta očekuje. Jedan skup tih mera ima za cilj da poboljša poslovnu klimu kako bi se podstakla ulaganja. Šta se može očekivati od, recimo, smanjenja administrativnih procedura i troškova? To zavisi od ocene koliki je broj poslova od kojih se odustalo zato što je potrebno provesti dosta vremena kako bi se obezbedili svi potrebni uslovi da se neki posao obavi. Drugim rečima, administracija je skupa u vremenu i novcu. Šta znači da je skupa? Da se nekome ko bi da pokrene neki posao više isplati da radi nešto drugo, jer su troškovi pokretanja novog posla suviše veliki. Šta je to nešto drugo? Jedna mogućnost jeste crno ili sivo tržište, dok je druga mogućnost - da se živi od onoga što se već ima. Vrednost ovih alternativa nije nepromenljiva. Ukoliko nema posla ni na sivom tržištu, a živi se sve gore,

trebalo bi da je spremnost da se potroše vreme i sredstva da se započne novi posao, utoliko veća. Drugim rečima, da je rđav administrativni sistem utoliko manja prepreka. Kada se pogledaju podaci, oni koje imamo, ne čini se da se povećava sivo tržište, dok se prihodi od rada ili od socijalnih i penzijskih davanja realno smanjuju. A, opet preduzetnička se aktivnost takođe ne intenzivira, jer se smanjuje broj aktivnih preduzeća i ukupna ulaganja.

Zašto je tako? Zato što povoljna poslovna klima ima nesumnjiv pozitivan uticaj na privatna ulaganja dugoročno posmatrano. Ali nije osnovna prepreka u uslovima recesije i nije mera koja će značajno podstaći privrednu aktivnost u uslovima recesije. Isto važi i za mnogo važniju reformu, onu koja se odnosi na sudstvo i na pravni sistem uopšte. Dugoročni privredni rast i društveni razvoj u velikoj meri zavisi od pravičnosti i efikasnosti pravnog sistema i posebno sudstva, ali to nije instrument izlaska iz recesije, ili iz privredne stagnacije.

Slično se može reći i za mere koje se predviđaju u radnom zakonodavstvu. U kojoj meri su plate i otpremnine prepreka, kako dodatnom zapošljavanju tako i raskidanju ugovora o radu? Ako se pogledaju podaci, smanjenje zaposlenosti je značajno veće od pada realnih plata. Iz toga bi trebalo zaključiti da je lakše otpustiti radnike nego mu smanjiti platu. Ovo nije teško razumeti. Smanjenje plate može da utiče negativno na produktivnu zaposlenost, dok smanjenje broja zaposlenih, dakle troška rada uopšte, može da bude sredstvo da se očuva neko preduzeće koje je zapalo u teškoće. Iz podataka se vidi da nedostatak fleksibilnosti nije prepreka da se smanji zaposlenost. Dok je mnogo teži i nepoželjnije da se

realno smanje plate. Zapravo, mehanizam smanjenja troškova rada u privredi u celini jeste upravo preko povećanja nezaposlenosti. Jer bi to trebalo da povećá konkurenciju za radna mesta i tako izvrši pritisak na cenu rada.

Uopšteno govoreći, mere koje se nazivaju strukturnim reformama imaju za cilj promenu pravnog, regulatornog okvira u kome se odvija privredna aktivnost. Dugoročno posmatrano, različite institucije daju nejednake rezultate i u nivou aktivnosti i u nivou blagostanja, a i u njenoj raspodeli. Jasno je, recimo, da privredni sistem ili nekoliko privrednih sistema koji su uspostavljeni u poslednjih tridesetak godina, da su svi oni imali za posledicu privredno propadanje, dakle zaostajanje, osiromašenje i povećanu nejednakost. Eventualne strukturne reforme koje bi sada bile sprovedene trebalo bi da dovedu do toga da sledećih deset godina, a potom i trideset, imaju mnogo bolji ishod.

Kako bi te reforme, načelno gledano, trebalo da izgledaju? Ili, drugačije rečeno, čime bi trebalo da se rukovode? Osnovna ideja je da sistem obezbedi efikasno privređivanje, gde je efikasnost definisana time što će svačiji doprinos biti najbolji mogući i gde nema onih koji ne rade. Nije, dakle, dovoljno da svi rade, mada je to neophodno, već i da rade tamo gde su najproduktivniji. Uz to, potreban je sistem osiguranja od nepredvidivih promena, čemu zapravo i služe društvene i političke ustanove. U osnovnim crtama, nije nepoznato kako bi taj sistem trebalo da izgleda, ako nika-ko drukčije onda na osnovu poređenja sa zemljama za koje se može reći da su uspele da ga uspostave, dakle pre svega sa razvijenim, možda najpre evropskim zemljama.

Reforme tržišta rada, finansijskih sredstava, proizvoda i usluga idu u tom smeru, a proces će biti podstaknut i ubrzan ukoliko se otvore pregovori o članstvu Evropskoj uniji. Na duži rok, to bi trebalo da obezbedi uslove za privredni napredak. No, time se ne rešavaju kratkoročni, ili problemi koji spadaju u domen privredne politike. Jer

čak i zemlje sa, u osnovi valjanim sistemom institucija znaju ne samo da prolaze kroz privredne cikluse, već i da se suočavaju sa ozbiljnom krizom, kao što je upravo slučaj. U krizi su uvek potrebne i dodatne strukturne reforme, ali je potrebna i odgovarajuća privredna politika kako se ne bi pogoršala sama kriza i zapravo ugrozile potrebne promene i tako i dugoročni izgledi.

Kako u tom kontekstu izgledaju predložene mere? One se uglavnom svode na poboljšanje fiskalnog bilansa, dakle na smanjenje fiskalnog deficita i tako na rast javnog duga. Dug teži da bude veći od 70 posto bruto domaćeg proizvoda (BDP) na kraju sledeće godine (po Međunarodnom monetarnom fondu). Štaviše, nastaviće da se povećava u odnosu na BDP i u narednim godinama. Ovaj je proces neodrživ ukoliko se ne ubrza privredni rast. Stoga je ključno pitanje da li mere fiskalne konsolidacije koje su predviđene obećavaju da će do privrednog oporavka doći. Jer, ukoliko ga ne bude, moraće se ići na dalje mere štednje, koje, same po sebi, neće imati pozitivan uticaj na privrednu aktivnost.

Odgovor je, za sada, negativan. Trenutno se predlaže smanjenje plate budžetskih korisnika i povećanje niže stope poreza na dodatu vrednost. Prvo ima za cilj smanjenje javne potrošnje, a drugo, povećanje poreskih prihoda. I jedno i drugo će imati negativne posledice na potrošnju, a sva je prilika i na ulaganja. Kada je reč o smanjenju plata, jasno je da to vodi manjoj privatnoj potrošnji. Može doći do preraspodele u okviru potrošačke korpe, pa da se manje kupuje sva druga roba osim najpotrebnije, a to je pre svega hrana. Tu sada dolazi to povećanje poreza na dodatu vrednost, koje će ili poskupeti upravo tu robu ili će, usled pada tražnje, pasti na teret trgovaca i konačno proizvođača. U prvom slučaju, smanjiće se potrošnja, a u drugom će se smanjiti ulaganja. Zbirni efekat je verovatno neka kombinacija pada potrošnje i smanjenja investicija. Kako je reč o relativno malom povećanju poreza, ukupne negativne posledice ne bi morale da budu značajne, ali nema sumnje da te mere nisu podsticajne.

Tih, pak, u trenutnim promena u privrednoj politici zapravo i nema. Računa se sa povećanjem izvoza, ali do toga može doći samo ako postoje ulaganja u izvozno orijentisanu proizvodnju. U ovom se času izvozi praktično sve što se može izvoziti, pa ako nema novih poslova i novih proizvoda, rast izvoza ne može da bude značajno

„Šešeljizmom” u duboke reforme

PIŠE: IVAN TOROV

ubrzan. Eventualno povećanje proizvodnje za izvoz zavisi od dostupnosti finansijskih sredstava, a ona su oskudna i skupa pre svega zato što su banke opterećene nenaplativim potraživanjima i cene da je rizik kreditiranja suviše veliki. Pozajmice iz inostranstva su praktično nemoguće usled visokog spoljnog duga, koji prelazi 80 posto bruto domaćeg proizvoda, a ukupne obaveze prema inostranstvu, dakle i one nekreditne, su svakako veće i prelaze 100 odsto. Tako da se sada odvija proces razduživanja, što se vidi po neto odlivu finansijskih sredstava iz bankarskog sistema.

Sve zajedno, mere privredne politike koje su trenutno zamišljene neće same po sebi dovesti do poboljšanja stanja u javnim finansijama, što im je zapravo i jedini cilj. Mere, opet, koje bi trebalo da poprave privredni sistem tek treba da se formulišu i eventualno prihvate i sprovedu, da bi dale rezultate u sledećih nekoliko godina. U međuvremenu će osnovni rizik biti kretanje privredne aktivnosti, pa ako oporavak izostane, kao što je verovatno, moraće se razmišljati o jednoj ili drugoj strategiji restrukturiranja javnih i stranih dugova. Sistem i politika kakvi sada jesu vode stanju kada se ti dugovi neće više moći vraćati. Mere koje se sada predlažu samo odlažu suočavanje sa time. Nada je da će do tada promena privrednog sistema omogućiti da zemlja i privreda ostanu solventni, ali izgledi za uspeh zavise od toga da li će strukturne reforme biti suštinske i sveobuhvatne i da li će biti sprovedene brzo kako bi mogle da podstaknu privredni oporavak na vreme. Bilo bi bolje i da privredna politika pomogne podsticajnim merama, ali to nije u planu.

Imajući u vidu stanje - niska stopa rasta, malo zaposlenih, ograničena ulaganja - ova strategija reforme neće, u najmanju ruku, bar na početku, ubrzati rast i povećati zapošljavanje, a neće dovesti ni do povećanih ulaganja. Hoće li potom reforme privrednih ustanova dovesti do povećanih ulaganja i tako do veće zaposlenosti i do privrednog oporavka zavisi mnogo od toga kako će ona tačno izgledati i da li će se izbeći kriza dugova i očuvati socijalna i politička stabilnost. Izgledi nisu veliki.

Jedni kažu da je to jeftina, pomalo komična priča bez uverljivijih naznaka da se zaista „nešto ozbiljno valja iza brda”, drugi, pak - valjda preterano nestrpljivi da zahuktalim naprednjacima vide leđa - kao da gube iz vida činjenicu da su „vučićevci” isuviše lako dospeli gotovo do apsolutne vlasti da bi tek tako dozvolili da im jedna, možda, usputna epizoda pokvari računicu. U svakom slučaju, „pobuna” Vladimira Cvijana, prebega iz DS u SNS protiv „radikalskog jednouljca” i „politički motivisanih hapšenja”, ne samo što nije otišla mnogo dalje od manifestovanja nezadovoljstva zbog neostvarenih ličnih ambicija jednog, u suštini, političkog marginalca, već je i pomogla da se višednevna tabloidna zabrinutost pretoči u učvršćivanje bedema zaštite stare-nove leaderske zvezde na srpskom političkom nebu, Aleksandra Vučića i njegove SNS. Politički nepouzdan i kao saradnik i kao svedok, sa imidžom kontroverznog advokata nekih mafijaških bosova, i ambicijom koja prevazilazi njegove stvarne skromne potencijale, Cvijan je, zapravo, postao boksterska vreća za isprobavanje snage i vlasti i opozicije. Uprkos tome što je u javnost ubacio pikantne teze (o autoritarnosti, jednouljcu i političkoj instrumentalizaciji tzv. borbe protiv korupcije i kriminala) koje zagovaraju i mnogo ozbiljniji i respektabilniji analitičari i kritičari „reformističke politike” naprednjaka i socijalista.

Cvijan će, najverovatnije brzo biti „disciplinovan” (isključen iz SNS) i zaboravljen, jer je, čini se, prerao istrčao na klizav teren partije, koja i dalje ređa triumfalne pobede na povremenim lokalnim izborima i koja je, zasad, prilično harmonizovana (i uspešna) u maniru da obilatop populističkom demagogijom osvaja naklonost razočaranog i socijalno upropašćenog biračkog tela, koje satisfakciju za sve svoje trume i očajnu situaciju traži u svakodnevnim hapšenjima i popunjavanju zatvora. Taj ambijent je - pokazalo se to na primeru Slobodana Miloševića - gotovo idealan za još jedno promovisanje kulta ličnosti, ovog puta u Aleksandru Vučiću. Nekadašnji mladi šešeljevski radikal, sad već iskusni naprednjak, kako se čini, efektno je procenio da će mu strategija